

УДК 811.111+81'42

Гуменюк І. І.кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри іноземних мов

Заклад вищої освіти «Подільський державний університет»

Кам'янець-Подільський, Україна

E-mail: irynahumenyuk79@gmail.com**ORCID:** 0000-0002-7905-9771

КУЛЬТУРНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ КОЛІРНОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Анотація

Особливу увагу дослідники сьогодні приділяють одній із важливих «складових» мовного образу світу – фразеології. Фразеологічний рівень є досить складним мовним утворенням. Його місце в системі мовних рівнів (між лексичним і синтаксичним) свідчить про цю складність і специфіку. Якщо розглядати мову як семіотичну систему, що включає систему символів і синтаксис, то необхідно враховувати як символічність, так і ускладненість у фразеології. Поділ мовної картини світу, а відповідно й концептуальної, на компоненти (лексичний, фразеологічний тощо) є умовним.

Колір є невід'ємною частиною світогляду людини, яка відображена в народній мові. У статті досліджено проблему порівняльного використання назв кольорів у ідіомах англійської та української мов. У складі фразеологізмів назви кольорів у деяких випадках втрачають своє початкове значення й набувають зовсім інших семантичних відтінків. В одних ідіомах можна виділити значення компонента, в інших неможливо, оскільки взаємодія всіх компонентів фрази породжує її значення. У різних типах ідіом семантика кожного з компонентів проявляється по-різному. Сприйняття кольору різними народами і його трактування неоднакове. Тому багатство фарб світу, відображене в різних мовах.

У статті висвітлено результати дослідження компонентів фразеологізмів та характеру-стика саме тих лексем, денотативним значенням для яких є ознака кольору. Такі лексеми ми будемо називати колоронімами (від лат. color – колір, гр. οπίτα – ім'я). Отже, ставлення до кольорів повністю визначається культурно-історичними традиціями та звичаями народу, тобто його історією, культурою, побутом тощо. За результатами порівняльного аналізу вживання колоронімів в українській і англійській мовах з'ясовано, що колороніми у складі фразеологічних одиниць мають різний ступінь деактуалізації. Певний відсоток становлять фразеологізми, до складу яких лексеми на позначення кольору увійшли в пряму значенні. У деяких інших випадках психологічне тлумачення кольору було основним при утворенні значення фразеологізму. Незважаючи на деякі розбіжності у вживанні колоронімів в досліджуваних мовах, переважна більшість фразеологічних одиниць англійської мови, що містять назви кольорів, при перекладі на українську зберігають свою структуру. Колір є невід'ємною частиною світосприйняття людини, що також відбивається в мові народу.

Незважаючи на те, що колірні лексика стала постійним об'єктом для експериментів у різних лінгвістичних теоріях, її використання у складі фразеологізмів є маловивченою темою.

Ключові слова: фразеологія, колірні лексика, система мовних рівнів, фразеологізми, фразеологічна одиниця.

Вступ. Терміни мовна картина світу чи мовний образ світу (linguistic view (picture) of the world) широко використовуються у лінгвістичних дослідженнях різного спрямування, зокрема у лінгвокультурології.

Із певного етапу вчені, які займаються проблематикою зіставно з проблематикою контрастивістики, окреслюють свої студії як лінгвокультурологічні. Лінгвокраїнознавство та етнолінгвістику можна вважати середніми ланками між традиційною контрастивною лінгвістикою та сучасною лінгвокультурологією. Контрастивна лінгвістика стає лінгвокультурологією, на наш погляд, з того моменту, коли контрастивісти почали використовувати когнітивну парадигму. М. Кочерган, зауважує, що «зміна структурної парадигми на сучасну когнітивну поживила контрастивні дослідження, внесла в них нові аспекти» [4; 4–5]. Зміна парадигми контрастивної лінгвістики призвела до розширення сфери зацікавленості, що в свою чергу викликало необхідність змінити й назву лінгвістичного напрямку на лінгвокультурологію. Сьогодні ми можемо говорити про те, що контрастивна лінгвістика вийшла на якісно новий рівень.

Лінгвокультурологічні дослідження активно проводяться такими зарубіжними вченими, як А. Вежицька, R.M. Keesing тощо. З нашого погляду, В. Маслова категорично стверджує, що термін «лінгвокультурологія» виник у зв'язку з роботами фразеологічної школи, очолюваної В. Телія, і роботою В. Воробйова «Культурологическая парадигма русского языка» (1994) [4; 7–8]. В. Маслова визначає суть науки та її завдання таким чином: «Лінгвокультурологія – це наука, що виникла на перетині лінгвістики та культурології, і яка досліджує вияви культури народу, відображені та закріплені у мові» [5, 30]; «Завдання лінгвокультурології – експлікувати культурну значимість мовної одиниці (тобто «культурні знання») на основі зіставлення прототипної ситуації фразеологізму чи іншої мовної одиниці, його символічного прочитання з тими «кодами» культури, які відомі чи можуть бути запропоновані носію мови лінгвістом» [4; 7].

В. Шакеїн вбачає завдання лінгвокультурології «у розгляді феноменів мови та культури, які зумовлюють один одного, що передбачає перш за все багатоаспектність проблематики лінгвокультурології, можливість різних системних підходів до вирішення лінгвістичних питань» [4; 8].

Особливу увагу дослідники сьогодні звертають на одну з важливих «складових» мовного образу світу – фразеологічну. Фразеологічний рівень – це достатньо складне мовне утворення. Його місце у системі мовних рівнів (між лексичним і синтаксичним) демонструє цю складність і специфіку. Якщо ми розглядаємо мову як «семіотичну систему, яка включає систему символів і синтаксис», то повинні враховувати у фразеології і символічність і комплікативність. Поділ мовної картини світу, і відповідно концептуальної, на складові (лексичну, фразеологічну тощо) умовний.

Фразеологія як наука виникла лише на початку 20 століття. На сьогоднішній день нез'ясованими залишаються питання про статус фразеології, хто є основоположником даної дисципліни та велика кількість проблем з теорії даної науки. До нерозв'язаних питань належать невизначеність терміну фразеологічної одиниці та предмету фразеології. Нез'ясованою залишається теорія еквівалентності, проблема слівності компонентів тощо. Науковий пошук у цих напрямках продовжується.

Аналіз актуальних досліджень. Досить плідними є дослідження вітчизняних (зокрема російських та українських) мовознавців. Розробкою питань теорії фразеології займалися В.В. Виноградов, Є.Д. Поливанов, Л.А. Булаховський, В.Л. Архангельський, В.М. Мокієнко, В.П. Жуков, О.М. Мелерович, В.Г. Гак, Л.Г. Скрипник, М.Ф. Алефіренко, Л.Г. Авксентьев, М.Т. Демський. Такі лінгвісти як О.І. Смирницький, О.В. Кунін, Н.Н. Амосова, А.І. Альохіна досліджували фразеологію англійської мови. Серед західних мовознавців слід відзначити Ш. Баллі та Л.П. Сміта.

Метою статті є дослідження компонентів фразеологізмів та характеристика саме тих лексем, денотативним значенням для яких є ознака кольору. Такі лексеми ми будемо називати колоронімами (від лат. color – колір, гр. onima – ім'я).

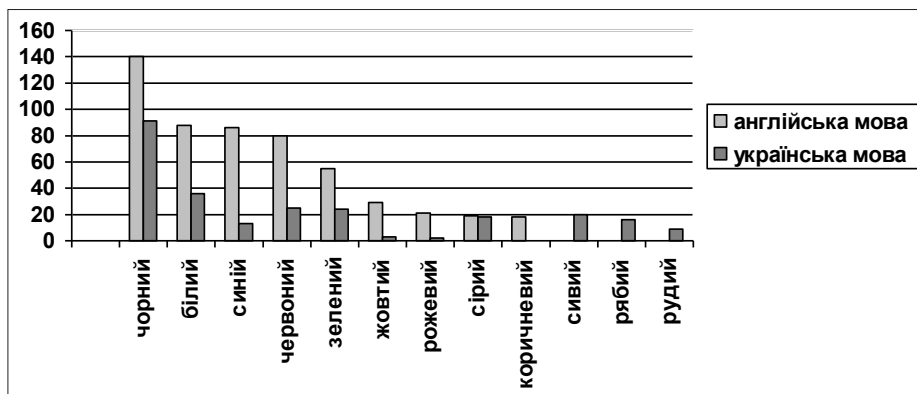
Виклад основного матеріалу. У мовознавстві проблема кольоропозначень розглядається в кількох аспектах. Назви кольорів становлять об'єкт наукових студій у галузі порівняльного мовознавства (О. Коваль-Костинська, Н. Пелєвіна), етнолінгвістики (А. Вербицька, Г. Яворська), психолінгвістики (Л. Лисиченко, Т. Ковальова, С. Григоруку, Р. Фрумкіна), перекладознавства (Р. Зорівчак, І. Ковальська), історичної та описової лексикології (М. Чікало, Н. Бахліліна, О. Панченко, В. Мурянов), семасіології (Р. Алімпієва, О. Вербицька, А. Висоцький, Л. Грибова, О. Дзівак, А. Кириченко, В. Москвич, Ж. Соколовська, В. Фридрак) тощо.

Незважаючи на те, що колірні лексеми стали постійним об'єктом для експериментування в різноманітних лінгвістичних теоріях, її вживання у складі фразеологічних одиниць – тема малодосліджена. Так, ні в англійській, ні в українській мовах пошуки такого характеру досі не проводились. З огляду на це, видається доречним і актуальним простежити кількісний та якісний склад фразеологічної одиниці з колоронімами.

Матеріал дослідження був отриманий методом суцільної вибірки із фразеологічних словників даних мов.

Безсумнівно, для кожної мови буде різним психологічне тлумачення кольорів, яке дасться взяти при перекладі фразеологічної одиниці. Розбіжності у сприйманні певним народом докільля вплинуть на кількість фразем з одним і тим самим кольором у різних мовах.

Отже кількісний склад фразеологічних одиниць із колоронімом у порівняльно-зіставному плані англійської та української мов можна представити у вигляді наступної діаграми:

Цікавим також є той факт, що для української фразеології взагалі нехарактерним виявився колоронім *коричневий*, в свою чергу в англійській фразеології відсутні такі кольоропозначення як *рябий*, *рудий* та *сивий*. Останній – взагалі відсутній в англійській мові, а в українській є одним із найбільш розповсюджених. Також, як відомо в англійській мові для позначення *синього*, *блакитного* та *голубого* існує всього один колоронім – *blue*, який, як не дивно, виявився більш вживаним в англійській мові ніж всі вище зазначені його еквіваленти в українській мові.

Отже, найпоширенішими кольорами для англійської фразеології виявились: black (140), white (88), red (90), blue (86), green (55), та yellow (29) – з 715 фразеологізмів; в українській мові пріоритети наступні: чорний (91),

білий (36), червоний (25), зелений (24), сивий (20) – з 518 ФО. Слід зазначити, що в основному пріоритети в колірній гамі фразеології двох абсолютно різних мов, як не дивно, співпадають.

Як бачимо, в англійських та українських фразеологізмах найчастіше використовуються назви тих кольорів, які за теорією Ньютона не існують – чорний та білий. Однак на думку Й.В.Гете, чорний та білий є першоосновою утворення інших кольорів: «для виникнення кольору необхідні світло і морок» [2, с. 133].

Отже, ми вважаємо, що символічне значення кольору – це культурний компонент концептуальної структури кольоропозначень. Вхідження культурно-символічного значення в семантичну структуру кольоропозначень здійснюється в мовленні як кристалізація додаткових змістів або повне переосмислення семантики кольоропозначення на основі тих чи інших культурно-символічних уявлень.

Символічні аспекти семантики колірних концептів сягають своїм корінням до колірних символів із попередніх пластів культури. Так, дослідження В.У. Тернера показали, що в примітивних спільнотах переважали колірні уявлення, побудовані на своєрідній діхотомії відчуття кольору, яка, на думку автора, вміщується в трьохчленну класифікацію, являючись її окремим випадком. В уявленні носіїв примітивних культур, основними кольорами були чорний, білий та червоний (до речі саме ці кольори найбільше представлені у фразеології як англійської так і української мов), в сукупності своїй символізували ритуал ініціації. По суті, колірні триада – це архетип людини як процес переживання насолоди та болю, а її символіка, таким чином, похідна від фізіологічного досвіду. Як бачимо, семантика кольору, в цьому сенсі, слугує доказом антропометричності концептуальної і, відповідно мовної картини світу. Як символічні, так і емотивно-оціночні компоненти семантики полярних білого і чорного кольорів були в більшості випадків однозначні, а сучасна традиційна символіка і емотивно-оціночна семантика білого та чорного кольорів «успадковані» з минулих культур практично без змін.

Червоний колір в класифікації Тернера був амбівалентним: з одного боку, він був направленим до життя, з іншого – до смерті, але в обох випадках співвідносився з кров'ю.

Так, бачимо те ж саме і у фразеології – *red as blood* – «червоний як кров» [1, с. 805], *червона юшка* – «кров» [6, с. 784].

За даними І. Кардигос, середньовічний образ червоного кольору на білому фоні є втіленням абсолютної краси.

У фразеології: *кров з молоком* – рум'яний, здоровий, гарний [6, с. 315]; *milk and roses* – кров з молоком [1, с. 501].

Крім того, «активний» червоний колір, який здійснює стимулюючий, тонізуючий вплив, асоціювався із станом сексуального збудження, що зумовило відповідні конотації в структурі колірних концептів червоний // red, а також вторинні значення цього кольоропозначення.

Збуджуючі якості червоного кольору пов'язані з тим, що він асоціюється із пристрастю – *Scarlet fever* – «пристрасть до військових» [1, с. 830]. Будучи сонячним, теплим, вогняним кольором, він не тільки гріє, а й обпалює. Багряний символізував відчайдушне самозабуття, кохання. Хоча невинності в цьому було мало – червоні плаття, як правило, носили куртизанки – *a red hot mamma* – «знойная жінчина, сексбомба» [1, с. 478]. Червоні ліхтарі в усьому світі вказують шлях туди, де пропонується сексуальне збудження – *Red lamp* – «публічний дім» [1, с. 805], *red-light district* – «район публічних домів» [1, с. 806].

Винятково цікавим є той факт, що таку ж колірну триаду ми знаходимо в середньовічній Європі – в «Божественній комедії» Данте. За середньовічною традицією, колір і світло є не тільки зовнішніми атрибутами речей та явищ, але й обов'язковими елементами традиційних алегоричних видінь, що мають містичне значення. В творі представлена та ж магічна колірні триада. Людина долає три колірні ступені біля воріт Чистилища: білий, що символізує невинність немовляти; червоний: спочатку багряний /червоний з відтінком чорного/ – символ грішного життя; потім власне червоний, що символізує кров, яка «відбілює», очищає від гріха; білий, який набуває відтінок сіяння, – гармонічне злиття всіх решти кольорів.

Таким чином, досвід культурного символізму відображається мовними засобами у вигляді символічного аспекту в структурі значень кольоропозначень, актуалізація яких спостерігається безпосередньо в тексті, де створюються вторинні образи на основі даних кольоропозначень.

Далі за частотою вживання в англійській мові йде колоронім *blue*. Й.В.Гете вказував, що колір, який стоїть найближче до мороку, – синій [2, с. 13]. Прослідковуючи походження назв кольорів *black* та *blue*, впадає в око і звукова подібність даних слів давньоанглійської мови: *black* – з АС *blæk* (*blac*); *blue* – з АС *blæw*. Також деякі психологічні тлумачення даних кольорів спільні. Як чорний, так і синій можуть означати ніч, похмурість. Англійські фразеологізми з компонентами *black* та *blue* в більшості своїй несуть негативне забарвлення, хоча з колоронімом *blue* таких ФО менше, ніж з *black*.

Далі слідують ФО з кольором *зелений* та *green*. Синій, червоний та зелений з точки зору фізики є основними кольорами, що і знаходить своє відображення в мові. Кількість ФО з колоронімом *yellow* цілком закономірно слідує за *green* (дані кольоропозначення слідує один за другим в колірному спектрі). Як зазначає Ж.Агюстон, серед усіх кольорових тонів є тільки чотири, які не сприймаються як суміші: одиничний червоний, одиничний жовтий, одиничний зелений та одиничний синій. Решта ж кольорів є сумішшю основних. ФО з такими колоронімами нечисленні.

Входячи до складу фразеологізмів, назви кольорів у деяких випадках втрачають своє первинне значення (ознака кольору) і набувають зовсім інших семантичних відтінків. У певних ФО можна виокремити значення

компонента, в інших же це неможливо, бо взаємодія всіх компонентів фраземи породжує її значення. Семантика кожного з компонентів по-різному виявляється в різних типах ФО.

Висновки. Дослідивши фразеологічні одиниці англійської та української мов, до складу яких входять лексеми на позначення кольору можна стверджувати, що в момент утворення ФО колоронім входить до її складу у своєму первинному значенні або, рідше, набуває такого семантичного відтінку, який приписують значенню самого кольору. Колороніми у складі фразеологічних одиниць мають різний ступінь деактуалізації. Певний відсоток становлять фразеологізми, до складу яких лексеми на позначення кольору увійшли в прямому значенні. В деяких інших випадках психологічне тлумачення кольору було основним при утворенні значення фразеологізму. Незважаючи на деякі розбіжності у вживанні колоронімів в досліджуваних мовах, переважна більшість фразеологічних одиниць англійської мови, що містять назви кольорів, при перекладі на українську зберігають свою структуру. Колір є невід'ємною частиною світосприйняття людини, що також відбивається в мові народу.

Отже, ми зробили спробу зіставити вживання колоронімів у складі фразеологізмів двох мов: англійської та української. На нашу думку дана проблема є надзвичайно цікавою і потребує подальшого детального вивчення.

Список використаних джерел

1. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник. Київ : Радянська школа, 1969. 1052 с.
2. Kay P. Color. Key terms in language and culture. New-York: Alessandro Duran Blackwell Publishers, 2001.
3. Kay P. The Linguistic Significance of the Meanings of Basic Color Terms. *Language*. 1978. № 54 (3). P. 610–646.
4. Кочерган М. П. Контрастивна семантика на порозі нового тисячоліття. *Проблеми зіставної семантики*. 2001. Вип. 5. С. 3–8.
5. Кушнерик В. І, Філіпчук У. С. Особливості сприйняття фразеологізмів з колоронімами. *Наука і освіта 2005 : матеріали VIII Між народ. конф.* Том 3. Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2005. С. 28–31.
6. Білоноженко В. М., Гнатюк І. С., Дятчук В. В. *Словник фразеологізмів української мови*. Київ : Наукова думка, 2003. 1098 с.
7. Birren F. *Color psychology and color therapy: A factual study of the influence of color on human life*. N.Y., 1961. cop. 302.
8. *The Oxford Dictionary of English Proverbs*. Ed. : W. G. Smith. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 1963.
9. *Longman American Idioms Dictionary*. London: Longman Publishing, 1999.
10. *Longman Dictionary of English Idioms*. London: Longman Publishing, 1996.

Humeniuk I. I.

*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Foreign Languages Department
Higher Educational Institution "Podillia State University"
Kamianets-Podilskyi, Ukraine
E-mail: irynahumenyuk79@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7905-9771*

CULTURAL INTERPRETATION OF COLOR PHRASEOLOGY

Abstract

Man's perspective is fundamentally shaped by color, and this is mirrored in the national language. The research looks into the issue of color names being used in idioms differently in English and Ukrainian. The names of colors often take on entirely new semantic nuances as part of the phraseology, losing their original meaning. Certain idioms allow one to discern the meaning of a single component, while others make it hard to do so since the meaning of the phrase is created by the interplay of all of its constituent parts. Each component's semantics appear differently in different kinds of idioms. Different people interpret color differently and perceive it differently. As a result, several languages represent the world's broad color spectrum. Thus, a country's cultural and historical traditions and customs – that is, its history, culture, way of life, etc. – completely define its attitude toward colors.

The article highlights the results of research into the components of phraseological units and the characteristics of those lexemes whose denotative meaning is the sign of color. We will call such lexemes coloronyms (from Latin color – color; Greek onima – name). Therefore, the attitude to colors is completely determined by the cultural and historical traditions and customs of the people, i.e., its history, culture, lifestyle, etc. According to the results of a comparative analysis of the use of coloronyms in the Ukrainian and English languages, it was found that coloronyms in the composition of phraseological units have different degrees of deactualization. A certain percentage is made up of phraseological units, the composition of which includes lexemes for the designation of color in their direct meaning. In some other cases, the psychological interpretation of color was the main factor in the formation of the meaning of the phraseology. Despite some differences in the use of coloronyms in the studied languages, the vast majority of phraseological units of the English language containing the names of colors retain their structure when translated into Ukrainian. Color is an integral part of a person's perception of the world, which is also reflected in the language of the people.

Key words: *phraseology, color vocabulary, language level system, phraseological units, phraseological unit.*

References

1. Barantsev, K. T. (1969). *Anhlo-ukrainskyi frazeolohichnyi slovnyk*. [English-Ukrainian phraseological dictionary]. Kyiv: Radianska shkola. 1052 s. [in Ukrainian].

-
2. Kay, P. (2001). *Color. Key terms in language and culture*. New-York: Alessandro Duran Blackwell Publishers.
 3. Kay, P. (1978). The Linguistic Significance of the Meanings of Basic Color Terms. *Language*, 54 (3), 610–646.
 4. Kocherhan, M. P. (2001). Kontrastyvna semantyka na porozi novoho tysia-cholettia [Contrastive semantics at the threshold of the new millennium]. *Problemy zistavnoi semantyky*, 5, 3–8 [in Ukrainian].
 5. Kushneryk, V. I., Filipchuk, U. S. (2005). Osoblyvosti spryiniattia frazeo-lohizmiv z koloronimamy. [Peculiarities of perception of phraseological units with coloronyms]. *Materialy VIII Mizh narod. konf. "Nauka i osvita 2005"*. Tom 3. Dnipropetrovsk: Nauka i osvita, 28–31 [in Ukrainian].
 6. Bilonozhenko, V. M., Hnatiuk, I. S., Diatchuk V. V. (2003). *Slovnyk frazeo-lohizmiv ukrainskoi movy*. [Dictionary of phraseological units of the Ukrainian language]. Kyiv: Naukova dumka. 1098 s. [in Ukrainian].
 7. Birren, F. (1961). *Color psychology and color therapy: A factual study of the influence of color on human life*. N.Y. cop. 302.
 8. *The Oxford Dictionary of English Proverbs*. Ed. : W. G. Smith. 2nd ed. Oxford : Oxford University Press, 1963.
 9. *Longman American Idioms Dictionary*. London: Longman Publishing, 1999.
 10. *Longman Dictionary of English Idioms*. London: Longman Publishing, 1996.